

308. Antequam cetera prosequamur, libet argumentum hic concludere pulcherrimis verbis S. Augustini (*de Fide rerum*, quae non videntur, c. 4.): « Me attendite, vobis dicit Ecclesia, me attendite, quam videtis, etiamsi videre nolitis. Qui enim temporibus illis in Iudea terra fideles fuerunt, ex virginē nativitatem mirabilem, ac passionem, resurrectionem, ascensionem Christi, omnia divina dicta eius et facta praesentes praesentia didicerunt. Haec vos non vidistis, propterea credere recusatis. Ergo haec aspicite, in haec intendite, haec quae cernitis cogitate, quae vobis non praeterita narrantur, nec futura praenunciantur, sed praesentia demonstrantur. An vobis inane vel leve videtur, et nullum vel parvum putatis esse miraculum divinum, quod in nomine unius crucifixi universum genus currit humanum? Non vidistis quod praedictum et impletum est de humana Christi nativitate: « Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium; » sed videtis quod praedictum et impletum est ad Abraham Dei verbum: « In semine tuo benedicentur omnes gentes. » Non vidistis quod de mirabilibus Christi praedictum est: « Venite et videte opera Domini, quae posuit prodigia super terram » (*Ps. XLV.*); sed videtis quod praedictum est: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula a me et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae » (*Ps. II.*). Non vidistis quod praedictum est et impletum de passione Christi: « Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me; divisorunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem; » sed videtis quod in eodem psalmo praedictum est, et nunc appetat impletum: « Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terrae, et adorabunt in conspectu eius universae patriae gentium, quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium » (*Ps. XXI.*). Non vidistis quod de resurrectione Christi praedictum atque completum est, loquente psalmo ex persona eius prius de traditore

tion... Nay, we believe that, as far as there has been a change, that change has been in favour of the Church of Rome. We cannot, therefore, feel confident that the progress of knowledge will necessarily be fatal to a system which has, to say the least, stood its ground in spite of the immense progress which knowledge has made since the days of Queen Elizabeth ».

et persecutoribus eius: « Egrediebantur foras et loquebantur simul in unum: aduersum me insusurrabant omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi; verbum iniquum disposuerunt aduersum me. » Ubi, ut ostenderet nihil eos valuisse occidendo resurrectum, subiecit atque ait: « Numquid qui dormit non adiiciet ut resurgat? » Et paulo post cum de ipso suo traditore per eandem prophetiam praedixisset, quod in Evangelio quoque scriptum est: « Qui edebat panes meos ampliavit super me calcaneum, » hoc est conculcavit me, continuo subdidit: « Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me, et reddam illis » (*Ps. XL.*). Impletum est hoc, dormivit Christus et evigilavit, hoc est, resurrexit; qui per eandem prophetiam in alio psalmo ait: « Ego dormivi et somnum coepi, et exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me. » Verum hoc non vidistis; sed videtis eius Ecclesiam de qua similiter dictum et impletum est; « Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo terrae, et dicent: vere mendacia coluerunt patres nostri simulacula, et non est in illis utilitas. » Hoc certe, sive velitis sive nolitis, aspicias, ut si adhuc aliquam putatis esse vel fuisse in simulacris utilitatem, certe tamen innumeros gentium populos, relictis vel abiectis vel confractis huiusmodi vanitatibus, audistis dicere: « Vere mendacia coluerunt patres nostri simulacula, et non est in illis utilitas: si faciet homo deos, » et ipsi non sunt dii (*Jer. XVI.*). Non vidistis quod praedictum et impletum est de ascensione Christi: « Exaltare super coelos, Deus; » sed videtis quod continuo sequitur: « Et super omnem terram gloria tua » (*Ps. CVII.*). Illa de Christo iam facta atque transacta omnia non vidistis; sed ista praesentia in eius Ecclesia videre vos non negatis. Utraque vobis praedicta monstramus; utraque autem vobis impleta propterea demonstrare videnda non possumus, quia revocare in conspectum praeterita non valemus ». Cf. etiam cap. 8.

309. *Prob. tertia pars 1. ex operis magnitudine.* Agitur enim de Religione propaganda in universo orbe, et de conversione omnium gentium. « Cum enim, inquit Euseb. Caesareensis (*De monst. Evang. l. 3.*), cogitasset (Christus) id quod nullus unquam cogitavit, proprias leges novamque doctrinam in omnes disseminare nationes, omneque hominum genus eam docere pietatem,

quae unum supremum Deum veneraretur, huiusque rei se magistrum exhibere, omnium maxime agrestibus maximeque ignobilibus putavit sibi utendum esse huiusc consilii ministris... Quis autem non obstupescat, quis non incredibile merito existimet id, quod omnem fidem superat miraculum? Nullus certe eorum, qui unquam alicuius claritatis inter homines fuerunt, non rex, non legum inventor, non philosophus, non graecus, non barbarus, huiusmodi quicquam cogitasse narratur, ac ne somniasse quidem aliquid, quod ad hoc proxime accedat. Satis enim superque unusquisque talium semper habuit, dummodo in sua regione institutum suum, propositumque completeret, et quae bonae utilesque visae essent leges, eas in una saltem sua ipsius gente, sancire ac tueri posset: at hic noster, nihil mortale aut humannum molitus, considera quaeo num rursus tanquam vere Deus vocem emiserit, ubi suis illis adeo ignobilibus ad verbum dixit discipulis: Euntes docete omnes gentes ».

Et Tertullianus de ingenti hoc opere iam completo (advers. Judaeos, c. 7.) scribit: « Quis enim omnibus regnare potuisset, nisi Christus Dei filius? Qui omnibus in aeternum gentibus regnaturus nuntiabatur. Nam si Salomon regnavit: sed in finibus Judaei tantum, a Bersabee usque Dan termini eius regni signantur. Si vero Babyloniis et Parthis regnavit Darius: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Aegyptiis Pharao, vel quisque ei in haereditate successit: illic tantum potitus est regni sui dominium. Sic Nabuchodonosor cum suis regulis ab India usque Aethiopiam habuit regni sui terminos. Sic Alexander Macedo nunquam Asiam universam et caeteras regiones postquam devicerat, tenuit. Sic Germani adhuc usque limites suos transgredi non sinuntur. Britanni intra Oceani sui ambitum conclusi. Maurorum gens, et Getulorum barbaries a Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de Romanis dicam, qui de legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem regnum et nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur aequaliter; non regis apud illum maior gratia, non barbari alicuius inferior laetitia, non dignitatum aut natalium cuius-

quam discreta merita, omnibus aequalis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus Deus et Dominus est ».

310. II. *Ex intrinsecis operis difficultatibus.* Nam 1) praecipuum praedicationis Apostolorum obiectum erat « Jesus crucifixus, Judaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitia ». Norunt omnes, Judaeorum gentem despectam esse, et, uti liquet ex veterum scriptis, frequentissimis irrisioibus ubique exposita ac subiecta erat. Suppicio autem crucis nullum ignominiosius reputabatur. Quantum enim horrore erant Romanis ii qui crucis supplicio affecti fuerant, ex eo videre licet, quod Cicero hoc supplicii genus « a civium Romanorum non modo corpore, sed etiam cogitatione, oculis, auribus abesse » desideret, « quippe cuius non modo eventus et perpessio, sed etiam conditio et exspectatio, mentio denique ipsa indigne civi Romano et homine libero sit » (pro Rabirio, c. 5.). Hinc Chrysostomus (in Ep. I. ad Cor.) ait: « Videamus, numquid tandem doctrina haec esset facile persuasibilis. Atqui hac quoque in parte satis adduci increduli potuissent. Quid enim praedicationibus suis profitebantur? Crucifixum adorandum, Deum illum habendum, qui ex muliere Judaea esset genitus. Et quisnam iis credidisset, nisi divina praeveniente virtute? Quod enim crucifixus esset et sepultus, omnes sane norunt. Quod autem resurrexit, et ad coelum ascenderit, praeter Apostolos, conspicatus fuerat nemo etc. ».

2) In parte sua *theoretica* Religio christiana res difficillimas credendas proponit. Credendus est Deus unus in essentia et trinus in personis: Filius Dei incarnatus; credendum est peccatum originale, quod omnes homines infecti; credenda est carnis resurrectione cum pluribus aliis mysteriis, quae captum humanum longe superant, ac superbae rationi haud conformia videntur. Quis autem ignorat quantum hominis mens illis assentire refugiat, quae non solum incomprehensibilia, sed etiam sibi adversantia putat?

3) Neque minor est difficultas, quam continet christiana religio, quoad partem suam *practicam*, quae omnibus cupiditatibus bellum indicit. Hinc S. Augustinus (de vera Relig. cc. 3. seqq.) scribit: « Ne de praeteritis loquar, quae potest quisque non credere, si hodie per gentes populosque praedicatur: “ In principio erat Verbum... et sine ipso factum est nihil, etc. ” Si ad hoc

percipiendum, perfruendum, ut anima sanetur et tantae luci hau-riendae mentis acies convalescat, dicitur avaris: " Nolite vobis credere thesauros in terra, etc.: " *dicitur luxuriosis*; " Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem; qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam aeternam; " *dicitur superbis*: " Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur; " *dicitur iracundis*: " Accepisti alapam, para alteram maxillam; " *dicitur discordiosis*: " Diligite inimicos vestros; " *dicitur superstitionis*: " Regnum Dei intra vos est; " *dicitur curiosis*: " Nolite quaerere quae videntur, sed quae non videntur. Quae enim videntur, temporalia sunt, quae autem non videntur, aeterna sunt. " Postremo *dicitur omnibus*: " Nolite diligere mundum, neque ea, quae in mundo sunt; quoniam omne, quod in mundo est concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi. " Si haec per totum orbem iam populis leguntur et cum veneratione libentissime audiuntur;... si haec sic accipiuntur, ut quomodo antea talia disputare, sic nunc contra disputare monstruosum sit... si tam innumerabiles aggrediuntur hanc viam, ut, desertis divitiis et honoribus huius mundi et omni hominum genere, uni Deo summo totam vitam dicare valentium desertae quandam insulae ac multarum terrarum solitudo compleatur; si denique per urbes atque oppida, vicos et agros etiam, villasque privatas, in tantum persuadetur et appetitur a terrenis aversio et in unum Deum verumque conversio, ut quotidie per universum orbem humanum genus una pene voce respondeat, " sursum corda se habere ad Dominum, " quid adhuc oscitamus?... Cognoscant Deum et credant Deo, per quem populis iam omnibus haec credenda persuasa sunt ».

311. III. *Ex extrinsecis difficultatibus*. Nam — 1) « inveteratos superstitionis errores, ait Minutius Felix (Octav. n. 22.), et ab imperitis parentibus discimus, et, quod est gravius, ipsis studiis et disciplinis elaboramus, carminibus praecipue poetarum qui plurimum quantum veritati ipsi sua auctoritate nocuere ». Quo magis autem error aliquis inolevit, eo etiam tenacius eidem homines adhaerent, praesertim si eum tanquam haereditatem a patribus acceptam habent. Consideretur difficultas, quam vel in unius corrupti hominis emendatione quotidie experiri solemus; et inde colligatur quanto maior debebat esse difficultas in conversione tot gentium.

2) At quibus praedicanda erat christiana religio? *Judaeis* imprimis, qui religioni patrum suorum, quam divinitus revelatam noscentes, et caeremoniis externis, per Moysen praescriptis, tenacissime inhaerentes, ad has dimittendas humanis mediis adigi haud poterant. Accedit, quod ex carnali suo corde, praecconceptas habebant opiniones de Messia ut Rege potentissimo, qui ipsos a iugo Romanorum liberaret: hunc ergo desiderabant et exspectabant, ac propterea a Christo humili et paupere necessario abhorrebat.

3) Praedicanda erat deinde christiana religio *Gentilibus*, qui in Latio praesertim et in Graecia artibus scientiisque apprime florebant; at quoad mores, ipsis ethnicis scriptoribus narrantibus, valde illo tempore corrupti, deliciis voluptatibusque dediti erant, ac ideo prorsus inepti ad sublimen ac sanctam Christi religionem suscipiendam. Specimen eorum, tum intellectualis tum moralis corruptionis, exhibuimus, asserentes necessitatem revelationis.

4) Maximum insuper erat obstaculum, quod propagationi religionis christianaee opponebant sacerdotes gentilium; cum enim eorum auctoritas ac substentatio ab idolorum cultu penderet, iis quibus poterant mediis, populum a fide Christi suscipienda avertire conabantur. Maximum etiam obstaculum proveniebat ex ethnicis philosophis; cum enim ex christianaee religionis mysteriis aliisque veritatibus eorum mens offenderetur, et inania eorum systemata improbarentur, verbis ac scriptis Christi religionem impetebant. Maxima denique erat oppositio ex parte Romanorum Imperatorum, qui antiquam idololatriam cum prosperitate Imperii coniunctam censerent, ac ius honoremque Sacerdotii sibi conservare cupientes, nihil intentatum relinquerebant, ut Christi religionem everterent. Hinc crudelitate, vix in hominibus credibili, atrocissimas persecutions excitarunt, inhumana tormenta excogitarunt, quae in amplissima sua dominatione adhibita, populos a fide Christi suscipienda deterrent, atque ad deficiendum a fide suscepta impellebant. En, specimenis gratia, quae scribit Tacitus (Annal. I. 15. § 44.): « Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quae sitissimis poenis affecit, quos per flagitia in visos vulgus *Christianos* adpellabat. Auctor nominis eius Christus, Tiberio imperante, per procuratores Pontium Pilatum supplicio affectus erat. Repressaque in praesens extialis supersticio rursus erumpet, non modo per

Judeam, originem eius mali, sed per Urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum, multitudine ingens, haud perinde in crimen incendii, quam *odio humani generis*, convicti sunt » (1).

(1) Norunt omnes ex solo martyrio christiano novum ab Apologetis confici argumentum ad divinam originem christiana religionis comprobandum. Et quidem martyrum illud duplice habet probandi vim: — Uti *factum*, quod nulla naturali causa explicari potest; adeoque miraculum constituit in ordine morali — uti *testimonium*, quod non aliter existere potest, quam supposita veritate religionis, quam testatur. Ut vero hanc duplice probandi vim martyrum obtineat, debet illud considerari in omnibus suis adiunctis. Ac — 1) ingens est numerus martyrum: Suetonius, Plinius, Tacitus (l. sup. cit.) asserunt in sola persecutione Neronis « ingentem multitudinem » periisse; de persecutione Decii scribit Dionysius Alex. (ap. Euseb. 1. 7. c. 11.): « Nostros vero (martyres) superfluum est nominatim recensere, cum et plurimi sint, etc. »; de persecutione Diocletiani scribit Lactantius (de morte persecut. c. 16.): « Vexabatur ergo universa terra, et praeter Gallias ab Oriente usque ad Occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant ». Cf. Ruinartum (Act. Martyr.). — 2) Atrocia fuerunt tormenta: unde ecclesiae Viennensis et Lugdunensis (ap. Euseb. 1. 5. c. 1.) scribebant: « Et gravitatem quidem ipsam aerumnarum, et gentilium adversus sanctos furorem ac rabiem, quaeque et quanti beati martyres perpessi sunt, nec nos exprimere dicendo, nec quisquam scribendo complecti accurate possit. Omni siquidem virium impetu in nos irruit adversarius »; idem vero de aliis dicendum esse, constat ex historia (cf. ex. gr., Lactantium, Divin. Instit. 1. 5. c. 11.). — 3) Atrocior quandoque fuit *pugna adversus carnem et sanguinem*: « maiorem violentiam, inquit S. Augustinus (Enarr. in Ps. XLVII. n. 12.), haberunt oculi flentium snorum, quam persecutio insectantium. Quam multos enim tenebant filii, ne paterentur? Quam multorum genibus provolebant uxores, ne viduae relinquenterunt? etc. — 4) Erant martyres omnis conditionis: unde S. Dionys. Alex. (ap. Euseb. 1. 7. c. 11.) ait: « id tantum in universum vos scire convenit, viros et mulieres, iuvenes ac senes, puellas et anus, milites et privatos, ex omni denique hominum genere atque aetate, alias flagrorum verberibus, alias ferri acie, alias ignibus in certamine superatis coronas retulisse ». — 5) Constanter hilariterque tormenta sustinebant: unde Lactantius (l. 5. c. 13.) dicit eos lacerationes perferre « inspirata patientia »; ac subdit: « Ecce sexus infirmus et fragilis aetas dilacerari se toto corpore urique perpetuitur, non necessitate, quia licet vitare si vellent, sed voluntate, quia confidunt Deo ». Et Tertullianus (Apolog. c. 1. n. 6.): « Si denotatur, gloriatur; si trahitur, non subsistit; si accusatur, non defendit; interrogatus, confitetur; damnatus, gratias agit ». Imo cum multis virtutum exemplis, cum magna in responsis sapientia, perfectam ostendebant animi tranquillitatem. — 6) Consideretur fructus martyrii. Tertullianus Romani imperii antistites alloquens (Apolog. c. 50. n. 176.) ait: « Cruciate, torquete, damnate, atterite nos; probatio est enim innocentiae nostrae iniquitas vestra... Nec quidquam tamen proficit exquisitor quaeque crudelitas vestra... Plures efficiunt quoties meti-

5) Adde his omnibus aetatum omnium haereticos, qui acriter pugnarunt contra Christi Ecclesiam, a qua defecerant; schismaticos, qui christianam unitatem scindere aggressi, debilem eam ac infirmam reddere conati sunt contra externos inimicos; Mahomedanos quibus sanctum est ac meritorum christianos interficere; incredulos ac secretas societas, quae ipsa christiana religionis fundamenta concutere tentarunt: filios ipsos elatos, immorigeros, rebelles qui contra matrem arma verterunt; et videoas num humana industria ac potentia potuerit Ecclesia haec omnia superare ac vincere.

312. IV. *Ex mediis naturaliter infirmis*. Etenim — 1) non nisi pauci Christi discipuli tantum opus aggressi sunt; iisque ita erant comparati, ut populos facilius a se avertere, quam Christo luerari potuerint; erant enim rudes, illiterati, Judaeis omnibus invisi. « Vere quae stulta sunt », ita iam Apostolus (I. Cor. I. 26.) scripsit, « elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret ». Hinc ait S. Ambrosius (in Lucam, l. 5. n. 44.): « Adverte, coe-

mur a vobis: semen est sanguis christianorum ». « Nam, observat Lactantius (l. 5. c. 13.), cum videat vulgus dilacerari homines, et inter fatigatos carnifices invictam tenere patientiam, existimant, id quod res est, nec consensum tam multorum, nec perseverantiam morientium vanam esse, nec ipsam patientiam *sine Deo* cruciatus tantos posse superare ».

His itaque perpensis evidenter apparet, — 1) nullam humanam causam parem esse ad martyrium christianum explicandum. Unde iam saeculo II. Ecclesia Smyrnensis, in Epistola de martyrio sui sancti Episcopi Polycarpi, scribebat: « Eorum (martyrum) strenuitatem ac tolerantiam et erga Dominum caritatem quis non admiretur? Qui flagris quidem adeo lacerati, ut ad intimas usque venas et arterias corporis compago spectaretur, tamen sustinuerunt, ita ut etiam qui aderant miserarentur et plangerent: ipsi vero eo fortitudinis venerant, ut nemo illorum vel strideret vel ingemiseret, omnibus ostendentes, martyres Christi se tunc dum torquerentur a carne peregrinatos fuisse, aut potius Dominum ipsis adstituisse et cum ipsis esse versatum. — 2) Nisi ob religionis veritatem, non potuisse martyres testimonium tale ei exhibere. Hinc S. Hieronymus (Ep. 120. ad Hedibiam c. 10.) concludit: « Cum quis viderit tanta perseverantia stare martyres atque torqueri, et in suis cruciantibus gloriari, subit tacita cogitatio, quod nisi verum esset Evangelium, numquam sanguine defenderetur. Neque enim delicata et divitiis studens ac secura confessio est; sed in carcerebus, in plagiis, in persecutionibus, in fame, in nuditate et siti. Hic triumphus est Dei ». Cf. de hoc arguento praeclararam dissert. P. Hurter S. I. (Opusc. select. SS. PP. t. 4.).

leste consilium; non sapientes aliquos, non divites, non nobiles, sed pescatores et publicanos quos dirigeret elegit (Christus), ne traduxisse prudentia, ne redemisse divitiis, ne potentiae nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, ut veritatis ratio, non disputationis gratia, praevaleret ». Et Eusebius Caesareensis (Demonst. Evang. l. 3.) relatis verbis Christi ad discipulos « euntes docete omnes gentes », addit: « Quid? si discipuli, ut fit, suo praceptoris respondissent, ac dixissent: quo tandem modo istud a nobis fieri poterit? Quomodo Romanos ex. gr. publice docebimus? Quomodo autem Aegyptios alloquemur? qua vero lingua, homines unam Syriacam vocem audire soliti, apud Graecos uteatur? qua apud Persas? Armenios? Chaldaeos? Seythas? Indos? ac denique omnes quascumque offendemus barbaricas gentes? Quomodo illis praedicabimus ut deos quidem patrios deserant, unum vero omnium quaecumque sunt opificem Deum colant? Qua porro dicendi vi freti, tantum facinus aggrediemur? Quae autem perficiendi spes aderit hominibus qui leges figere audeant contrarias legibus quibuscumque omnes gentes de patriis diis a condito aevo servaverint? Quibus tandem copiis aut qua vi nobis liceat isti audaciae superesse? Haec ne dicerent, quemadmodum dicturos fuisse credibile est, aut etiam cogitarent Iesu discipuli, una verbi adiectione ipse praceptor illos omni difficultate liberavit, cum dixit, illos in nomine suo voti compotes futuros. Non enim simpliciter, aut indefinite, ut docerent omnes gentes imperavit, sed cum adiunctione necessaria: *in nomine, inquit, meo.* »

2) Et quibus armis pugnare debebant Apostoli? « Arma militiae nostrae, » inquit Paulus, « spiritualia sunt, non carnalia ». Hinc S. Jo. Chrysostomus (Hom. 23. alias 24.) seribit: « Ut discant (discipuli) novam esse hanc bellandi legem, et inauditum aciei modum, cum nudos mittant, una induitos tunica, sine calcis, sine virga, sine cingulo vel pera, quos ali iubet ab excipientibus; non hic finem dicendi facit; sed suam ostendens ineffabilem potentiam dicit: Sic abeentes ovium mansuetudinem exhibete, etiamsi contra lupos ituri, nec modo contra lupos, sed etiam in medio luporum. Neque tantum ovium mansuetudinem iubet habere, sed etiam simplicitatem columbae. Sic praesertim meam

ostendam fortitudinem, cum oves lupos vicerint, etiamsi in medio luporum sint, et innumeris morsibus lacerentur; nec modo non deleantur, sed etiam lupos convertant, quod longe mirabilius est, et maius quam si occiderent, si nempe illorum mutant voluntatem, animumque transforment; et haec cum illi duodecim essent tantum, et totus orbis lupis esset plenus ». Vide etiam quae, hac de re, ex S. Augustino indicavimus in tract. de Virt. (n. 771.).

3) Ac dum ardua quaeque, ipsumque vitae sacrificium, exigent Apostoli, nonnisi *futura*, quae nempe parum allicere solent, praemia pollicebantur. « Hoc ipsum igitur », inquit S. Jo. Chrysostomus (in Ep. ad Cor.), « praeter ea quae dicta sunt, maxime ostendit, nullam in nostra dignitate esse fallaciam. Siquidem omnia in hac vita difficultia, utilia autem post resurrectionem promittuntur. Hoc ipsum igitur, iterum enim dicam, divinum nostrum dogma plane ostendit. Et quamobrem nemo creditum dixit: non accedam, neque patiar; difficultia in hac vita minaris, utilia autem post resurrectionem polliceris? Unde constat resurrectionem futuram? Quis vita functus unquam reversus est? Qui sepultus resurrexit? Quis eorum dixit, ullum praemium post huius vitae migrationem futurum? Sed cum nihil huiusmodi noscent, pro crucifixo tamen vitam posuerunt. Idecirco hoc vel maximae fuit potentiae, ut tam magnis de rebus, quas numquam antea audissent, certatim omnes fidem adhiberent, et persuaderi possent, ut re ipsa maximas subirent calamitates: praemia autem in posterum expectarent. Nam si deceptionibus uti voluissent, contra potius fecissent. Praemia quidem hic essent pollicita, terribilia vero haec siluissent. Hoc namque pacto deceptores et adulatores faciunt, nihil asperum, nihil molestum, nihil grave proponentes, sed e regione: haec autem fallacia est ».

313. V. *Ex ipso exitu*, qui iam patet ex adductis testimoniis pro probatione secundae partis huius propositionis. Ut tamen clarius innotescat vis argumenti, notetur — 1) effectum praedicationis apostolicae quin fuerit superficienatus, humanum potius genus intime pervasisse, atque non modo hominem individuum, *totam societatem humanam renovasse*; adeo ut huius doctrinae cultores in deliciis haberent ea, a quibus antea abhorrebat, illa vere quibus antea delectabantur, penitus detestarentur. Hinc S. Au-